

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ДОБРОЧЕСНОСТІ У СУДОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Матвій Р.І.,

*аспірант Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

ORCID: 0000-0003-1280-6776

e-mail: martinty@ukr.net

Матвій Р.І. Перспективи удосконалення правового регулювання сфери доброчесності у судовій системі України.

Стаття присвячена визначенню основних аспектів удосконалення правового регулювання сфери доброчесності у судовій системі України з метою адаптації її до європейських стандартів.

Умотивовано, що принцип доброчесності судді первинно сприймається як необхідний еталон, що вміщений у правовому регулюванні сфери судової системи у правовій державі, проте це юридичне поняття, слід сприймати розширено, оскільки він втілює ідеологію правової реальності сучасності. Суддя репрезентує захисну функцію держави, в сприйнятті широкомаштабності його діяльність спрямована на формування справедливості та верховенства права через здійснення судочинства. Тому такі вимоги до судді як доброчесність виступають необхідним елементом досягнення найвищих стандартів державотворення.

Доведено, що доброчесність суддів є вагомим чинником трансформації правової системи України до європейських стандартів судочинства, виступаючи унікальною практиологічною та філософсько-правовою затребуваною характеристикою представників суддівського корпусу, що формує повагу до судової системи з боку громадськості, визначає довіру суспільства до держави загалом та репрезентує ефективність судочинства і його відповідність високим еталонам справедливості й верховенства права.

Розглянувши розуміння доброчесності, практику функціонування суддів різних гілок та іноземну зразкову практику європейських держав у цій сфері запропоновано удосконалення правового регулювання для імплементації принципу доброчесності в національну практику. Доведено, що комплексного розуміння доброчесності, нормативно виведеного понятійно-категоріального апарату не існує, окрім того невизначеними та далі дискутованими є елементи доброчесності судді. Тому негайного нормативного удосконалення потребує визначена проблема. Також умотивовано, що затребуваним є нормативне встановлення та попередня узгодженість між всіма інституціями єдиних показників (критерії, індикатори) визначення доброчесності / недоброчесності суддів та кандидатів на цю посаду, котрі б відображали принципи правової визначеності, верховенства права та справедливості.

Ключові слова: доброчесність, судова влада, судочинство, морально-етичні принципи, критерії, правове регулювання, судова реформа.

Matviyiv R.I. Prospects for improving the legal regulation of the sphere of integrity in the judicial system of Ukraine.

The article is devoted to determining the main aspects of improving the legal regulation of the sphere of integrity in the judicial system of Ukraine in order to adapt it to European standards.

It is motivated that the principle of integrity of a judge is initially perceived as a necessary standard, which is included in the legal regulation of the sphere of the judicial system in a legal state, however, this legal concept should be perceived broadly, since it embodies the ideology of the legal reality of modernity. The judge represents the protective function of the state, in the perception of the large-scale nature of his activities are aimed at the formation of justice and the rule of law through the implementation of judicial proceedings. Therefore, such requirements for a judge as integrity are a necessary element of achieving the highest standards of state-building.

It is proven that the integrity of judges is a significant factor in the transformation of the legal system of Ukraine to European standards of justice, acting as a unique praxeological and philosophical-legal demanded characteristic of the representatives of the judicial corps, which forms respect for the judicial system from the public, determines the trust of society in the state as a whole and represents the effectiveness of the judiciary and its compliance with high standards of justice and the rule of law.

Having considered the understanding of integrity, the practice of functioning of judges of various branches and foreign exemplary practice of European states in this area, it is proposed to improve legal regulation for the implementation of the principle of integrity in national practice. It is proven that a comprehensive understanding of integrity, a normatively derived conceptual and categorical apparatus does not exist, in addition, the elements of the integrity of a judge are uncertain and further discussed. Therefore, the identified problem requires immediate normative improvement. It is also motivated that the normative establishment and preliminary coordination between all institutions of uniform indicators (criteria, indicators) for determining the integrity / dishonesty of judges and candidates for this position, which would reflect the principles of legal certainty, the rule of law and justice, is in demand.

Key words: integrity, judiciary, judicial proceedings, moral and ethical principles, criteria, legal regulation, judicial reform.

Постановка проблеми. Добросесність суддів виступає професійним та морально-етичним імперативом, що характеризує суддю як представника правосуддя у правовій державі. Судочинство відповідно до узгоджених міжнародних стандартів здійснюється незалежно та неупереджено, що становить основу права людини на справедливий суд. Варто погодитися з провідним європейським науковцем Паулом Кахном (Paul W. Kahn) в тому, що судова система має бути незалежною від сторін конфлікту, незалежною від політичних інститутів уряду та незалежною від суперечливих політичних ідеологій. Незалежність – це інституційна або структурна умова нейтральності у прийнятті судових рішень [1]. Однак тільки характеристики незалежності та неупередженості є замало для того, щоб вказане право було реалізовано належним чином. На перший план сучасної судової ідеології виходить така категорія як добросесність, що вміщує в собі всі професійні та етичні стандарти поведінки суддів.

Добросесність як затребувана модерністська характеристика виокремлена такими ключовими елементами як фінансова чесність, незалежність, неупередженість, сумлінність та законність (перелік можна продовжувати ще довго), що репрезентує поведінку судді як в професійній так і позапрофесійній сфері, у тому числі його поведінку у віртуальному середовищі та інших групах суспільних відносин.

Принцип добросесності нині поставлений як один з вагомим стандартів трансформації судової влади України, оновлення суддівського корпусу та встановлення справедливих відносин у суспільній комунікації. Таким чином потребує доктринального аналізу питання розуміння добросесності судді та питання досягнення належного рівня такої добросесності в сучасній українській державі.

Метою дослідження є визначення основних аспектів удосконалення правового регулювання сфери добросесності у судовій системі України з метою адаптації її до європейських стандартів.

Стан опрацювання проблематики. Питання реформування судової влади, оновлення принципів судочинства ставало предметом уваги науковців різного галузевого, теоретико-правового та філософсько-правового спрямування. Зокрема вагомими у цій сфері є доробки І. Жаровської, В. Ковальчука, Н. Ортинської, Н. Бортник, Ю. Бисаги, І. Личенко та інших. Проблеми принципу добросесності розглядали В. Бігун, А. Кулібаба, Р. Козяр, Н. Гураленко та інші.

Проте на сьогодні немає сформованого розуміння сутності принципу добросесності та особливо затребуваним є аналіз перспектив удосконалення правового регулювання судової влади шляхом адаптації позитивних європейських стандартів у сфері добросесності суддів.

Виклад основного матеріалу. Добросесність як ключова якість суддів та загалом характеристика суддівського корпусу розкриває можливість реального забезпечення справедливості реалізуючи судочинство. Добросесність тягне за собою ряд позитивних трансформацій, і, одною з найсуттєвіших, є збільшення рівня довіри громадськості до судової влади. Така затребувана характеристика відображає ефективність не тільки судової системи, а всіх публічних інститутів, демократизує владу та формує демократичні відносини між нею та громадянським суспільством. Отож добросесність представників суддівського корпусу є основою державно-владних інститутів, що відстоюють доктрину верховенства права.

Принцип добросовісності судді первинно сприймається як необхідний еталон, що вміщений у правовому регулюванні сфери судової системи у правовій державі, проте це юридичне поняття, на нашу думку слід сприймати розширено, оскільки він втілює ідеологію правової реальності сучасності. Суддя репрезентує захисну функцію держави, в сприйнятті широкомаштабності його діяльність спрямована на формування справедливості та верховенства права через здійснення судочинства. Тому такі вимоги до судді як добросовісність виступають необхідним елементом досягнення найвищих стандартів державотворення.

Нині нам доречно вказати про поступову позитивну трансформацію сучасної судової системи. По-перше, необхідно згадати довготривалу судову реформу, яка рухається хоча й доволі повільно та з тривалими зупинками, але є особливо затребуваною в суспільстві. По-друге, активізація уваги судових інституцій з приводу самоочищення влади та допуск громадськості до процесу кваліфікованого добору суддів, хоча з певними дискусіями, проте приносить позитивні наслідки для сучасної реальності.

Як ми вже зазначали проблема є вагомою, оскільки недобросовісність судового корпусу спричиняють громадську недовіру до судової системи. Вказане демонструє соціологія. Дослідження Центру Разумкова чітко зафіксували падіння рівня довіри до судів саме у травні 2023 року (16,8%). До цього показник поступово зростав (жовтень 2017 – 9,3%; лютий 2019 – 11,4%; жовтень 2020 – 13%; серпень 2021 – 15,5%; грудень 2022 – 23,3%; березень 2023 – 24,8%) [2].

Вказане демонструє, що бажаного результату, що визначений як на нормативному рівні так й позанормативно затребуваний представниками громадянського суспільства досі не досягнений. Особливо такий досконалий результат, а саме функціонування добросовісного суддівського корпусу, затребуваний в контексті євроінтеграційних прагнень України та потреби адаптації правової практики до високих стандартів судочинства.

Розглянувши розуміння добросовісності, практику функціонування суддів різних гілок, іноземну зразкову практику європейських держав у цій сфері видається доречним в межах цього дослідження репрезентувати тільки деякі ключові затребувані трансформації заради адаптації принципу добросовісності в реальну практику сучасної України.

В першу чергу, проблемою, яка досі не є вирішеною є невизначеність розуміння добросовісності на нормативному та доктринальному зрізі.

Добросовісність часто розуміють як морально-етичну характеристику чесності людини. Така складова є дуже вагомою, тому не варто її недооцінювати. Провідні науковці вказують, що люди, які вірять у загальну мораль і правила мають нижчий намір поводитися неетично або проявляти порушення пов'язані з нечесністю. Отже, важливість загальної суспільної моралі не повинна ставитися під сумнів, оскільки вона допомагає підвищити рівень чесності співробітника та підвищить ефективність роботи [3]. Але чесність не єдина складова добросовісності як професійної та позапрофесійної категорії.

Експерти акцентують на багатотлумачності поняття й виокремлюють чотири основні його розуміння. Багато бачать добросовісність як цілісність або послідовність: роби те, що кажеш, і говори те, що думаєш. Інші вважають добросовісність синонімом конкретних цінностей, таких як чесність, надійність або непідкупність. Третя точка зору наголошує на законності: діяти відповідно до правил і норм закону. Четвертий погляд – добросовісність це «діяльність відповідно до відповідних моральних і правових цінностей і норм» [4]. Саме останнє розуміння найбільш репрезентовано в доктринальних зарубіжних та національних джерелах.

Згадане невизначеність існує також в законодавстві. В поєднанні з судовою системою добросовісність висвітлюється вперше в Кодексі суддівської етики (2013 р.) [5], проте з єдиною згадкою в ст 3 в контексті такої поведінки судді, щоб не було сумнівів у добросовісності, дещо предметніше увагу цьому принципу здійснено в ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» у 2016 році. Попри те, що вказане чинне законодавство не містить бажаної дефініції, проте використовуючи логічне та семантичне тлумачення ми можемо зрозуміти, що законодавець під добросовісністю розуміє виключно фінансовий критерій добросовісності.

В подальшому у ЗУ «Про Вищу раду правосуддя» від 2017 року поняття «добросовісність» згадується 32 рази, проте без жодного тлумачення та виокремлення складових елементів, а сам змістовий контекст зводиться до основного зобов'язання ВРП сформувати добросовісний, висококваліфікований суддівський корпус.

Насправді комплексного розуміння добросовісності, нормативно виведеного понятійно-категоріального апарату не існує, окрім того, невизначеними та далі дискутованими є елементи добросовісності судді. Тому негайного нормативного удосконалення потребує визначена проблема.

Другою проблемою, що потребує негайного удосконалення є узгодженість між всіма інституціями єдиних показників (критерії, індикатори) визначення доброчесності / недоброчесності суддів та кандидатів на цю посаду.

Попередньо визначався певний прогрес (зокрема члени ВККС і члени ГРД дійшли згоди щодо спільних індикаторів для визначення невідповідності критеріям доброчесності та професійної етики [6]), що відбувся минулого року в цьому напрямку, проте нині все ще ВРП, ВККС, ГРД, Громадська рада міжнародних експертів застосовують різні, не погоджені між собою кластери доброчесності, що первинно вносить дисонанс та юридичну невизначеність, є приводом до оспорування рішення та вказує на відсутність чіткості в цій системі.

На сьогодні діє наступна доктринальна позиція, що висловлена нормотворцем у ЗУ «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри» [7] де повноваженням ВРП встановлено, ще таку діяльність як затвердження єдиних показників доброчесності та професійної етики суддів. Але це здійснюється після узгодженої консультації зі всіма інституціями, кі залучені до суддівської кар'єри [8, п. 56].

Попри те, що на базі ВРП була створена група для визначення цих єдиних стандартів, репрезентованих індикаторів поки не існує. Затягування цього процесу негативно впливає на судову реформу та є перешкодою адаптування системи правосуддя до європейських стандартів.

В сучасних умовах судова система функціонує в триаді викликів політико-суспільної реальності: повномасштабна війна в Україні; незавершеність та політична варіативність судової реформи; соціальна нестабільність та демографічно-ментальні виклики глобального та інформаційного характеру. Тому доброчесність як принцип судової влади формується в нестабільному соціально-правовому та політико-суспільному просторі, відповідно синергетичність змін доволі важко передбачити. Попри зовнішні чинники, доброчесність має залишатися ціннісним, незмінним показником функціонування системи правосуддя, оскільки основна мета – реалізація права людини на справедливий суд є імперативом, який не підлягає загальній видозміні навіть в умовах кризових явищ.

Висновок. Доброчесність суддів є вагомим чинником трансформації правової системи України до європейських стандартів судочинства, виступаючи унікальною практиологічною та філософсько-правовою затребуваною характеристикою представників суддівського корпусу, що формує повагу до судової системи з боку громадськості, визначає довіру суспільства до держави загалом та репрезентує ефективність судочинства і його відповідність високим еталонам справедливості й верховенства права.

Запропоновано два обов'язкових нагальних удосконалення для імплементації принципу доброчесності в національну практику:

- розроблення чіткого понятійно-категоріального апарату тлумачення поняття «доброчесність» та визначення його складових;
- нормативне встановлення та попередня узгодженість між всіма інституціями єдиних показників (критерії, індикатори) визначення доброчесності / недоброчесності суддів та кандидатів на цю посаду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Kahn B. W. Independence and Responsibility in the Judicial Role Transition to Democracy in Latin America: The Role of the Judiciary Edition 1st Edition Imprint Routledge. 1993. 15 p.
2. Центр Разумкова. Соціологічні дослідження. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia>.
3. Peterson D. Perceived leader integrity and ethical intentions of subordinates, *Leadership & Organization Development Journal*, 2004. Vol. 25, No. 1, P. 7–23
4. Huberts L., Van Montfort A. Ethics, corruption and integrity of governance: What it is and what helps. In *Oxford Research Encyclopedia, Politics* [Subject: Policy, administration, and bureaucracy]. New York: Oxford University Press. 2020.
5. Кодекс суддівської етики: затв. XI черговий з'їзд суддів України від 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text>.
6. ВККСУ та ГРД погодили список спільних індикаторів для визначення невідповідності критеріям доброчесності та професійної етики. Громадська рада доброчесності. 2023.

URL: <https://grd.gov.ua/news/vkksu-ta-hrd-pohodyly-spysok-spilnykh-indykatoriv-dlia-vyznachennia-nevidpovidnost/>.

7. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри: Закон України від 09.12.2023 № 3511-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3511-20#Text>.
8. Щорічна доповідь за 2023 рік «Про стан забезпечення незалежності судів в Україні»: затв. рішенням Вищої ради правосуддя від 27 червня 2024 року № 1999/0/15-24. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/shchorichna_dopovid_za_2023_rik_pro_stan_zabezpechennya_nezalezhnosti_suddiv_v_ukrayini.pdf.